
Hermeneutički pristup informaciji

Davor Rodin

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Iako je upotreba novih tehnologija u visokom obrazovanju (higher education) postala svima evidentna realnost, ipak primjena tih tehnologija nije obično tehničko pitanje. Naprotiv, tek kada objasnimo bit modernih istraživačkih znanosti kao i bit tehnologija, postaje razumljivo zašto je uvođenje novih tehnologija u obrazovnu praksu pitanje takvog izuzetnog ranga koje pogada sam način opstanka čovjeka u modernom znanstveno-tehničkom svijetu.

U našem izlaganju hermeneutičkog pristupa stručnoj informaciji polazimo od sljedećih pretpostavki:

1. Postoji bitna razlika između znanja koje je pohranjeno u knjigama i drugim pisanim dokumentima i znanja koje je pohranjeno u mikroelektronskim uređajima kompjutera. Tu razliku treba jasno odrediti.

2. Nastojimo pokazati bitna određenja pojma *information retrieval* kao rudimentarne forme umjetne inteligencije. Iz pojma umjetne inteligencije nastojimo objasniti i suvremeni objektivizam kao izričitu temu moderne filozofije.

3. Na temelju utvrđene razlike između klasične i suvremene pohrane znanja te na temelju opisne definicije biti *information retrieval* pokušavamo pokazati kako suvremene tehnologije stvaraju specifičnu barijeru pristupa izvornim fenomenima žive zbilje kako osobe tako i njezine prirodne okoline.

4. Na temelju prethodnih analiza nastojimo upozoriti na sve opasnosti nekritičke primjene visokih tehnologija u obrazovnoj i istraživačkoj praksi, kao što nastojimo raspršiti i neutemeljene iluzije u svemoguću potencijal uređaja koji oponašaju ljudsko mišljenje i ljudsko ponašanje.

U jednom ranijem spisu¹ analizirali smo Krippendorffov pojam informacije. Na izvorima bitne literature koja analizira fenomen informacije Krippendorff se odvažio na radikalnu redukciju ovog pojma. U tom reduciranom obliku informacija je „uputstvo koje primaocu omogućuje izvršenje neke radnje”. Ovako reducirani pojam informacije predstavlja svakako dobru osnovu za njegovo kritičko preispitivanje. Načelo redukcije koje je Krippendorff primijenio potječe iz oblasti primijenjene prirodne znanosti. Primijenjena znanost funkcionira kao tehnička naprava unutar koje je moguć prijenos poruke koja se doslovno izvršava. Odnos između davaoca i primaoca poruke je mašiniziran i u tom smislu nedvosmislen. Dakako, Krippendorff ne govori o sporazumijevanju strojeva, niti razlaže unutarnju strukturu tehničkog uređaja u kojem je relacija primalac-davalac poruke tehnički neposredna budući da je u sam stroj ugrađena ona racionalnost koja se porukom želi izazvati na željeno djelovanje. Posebnu zanimljivost i aktualnost poprma

Krippendorffovo reducirano određenje informacije onog trenutka kada ga Krippendorff primjenjuje na funkcioniranje društva. Takozvano informacijsko društvo u njegovoj verziji, dakle izvedeno iz njegovog reduciranog određenja pojma informacije, trebalo bi nadomjestiti tradicionalni model funkcioniranja građanskog društva, naime *robu*. Zapravo u informacijskom povezivanju svih sektora moderne reprodukcije života dolazi, to je neizrečena Krippendorffova misao, do informatizacije robnog modela u kojem se sistem potreba informacijski racionalizira, čime se polučuju ne samo maksimalni vrijednosni efekti već i faktičko organsko povezivanje reprodukcijanskog toka u kojem prodavači ne traže kupce ni kupci prodavača, već je čitav sistem građanske ekonomije unaprijed fiksiran tako da se ponuda i potražnja odnose međusobno kao primalac i davalac poruke. Proizvodi se za poznate naručioce, kao što se i troši unaprijed poznat proizvod. Standardizacija proizvoda i njihova mjerljivost sada su dopunjene standardizacijom procesa razmjene koji više nije slučajna već unaprijed kanaliziran. Društvene promjene zbivaju se sada isključivo na terenu samog informacijskog kanala, koji se može regulirati na manju ili veću propustljivost, ili koji nezavisno o svjesnom vođenju sam proizvodi određene efekte koji generiraju potrebu za promjenama. Krippendorff je svjestan opskurnih konsekvencija informacijske blokade građanskog života, ali ne ulazi u njenu kritiku niti vidi izlaz iz te situacije, prvenstveno stoga što operira usko tehničkim pojmom informacije kojim ne dopire do izvornog fenomena informacije. Alternativa zamišljenog totalnog kontroliranog informacijskog društva koje bi zatrla sam povijesni karakter ljudskog obitavanja u svijetu može se zadobiti samo povratkom u izvorno porijeklo modernog pojma informacije. S tog fundamentalnijeg stajališta postat će vidljivo da informacija ne izvire iz biti modernih istraživačkih znanosti u smislu pukog derivata njihovog specifičnog odnosa prema svijetu, već da je jednako izvorna poput same istraživačke (ne primijenjene) znanosti. Jedino iz ove izvornosti samog fenomena suvremene informacije moguće je razumjeti informacijsku preradu znanstveno-istraživačke prakse, i to ne samo na sektoru primjene na kojem se kreće Krippendorff kao tipični pragmatičar, nego u samom odnosu prema fenomenu koji se istražuje, tj. prema nepoznatom horizontu otvorenih znanstvenih pitanja.

Nipošto se ne može reći da je fenomen informacije do kraja ispitan. Kada je riječ o informaciji u širem nadtehnoškom smislu, tada se govori pretežno o tome što je pomoću informacije moguće uzrokovati ili kako se s informacijom može postupati. Pod pojmom „information retrieval” misli se na postupak prerade, pohranjivanja, pronalazjenja, vrednovanja, korištenja, posredovanja, i rasprostranjivanja informacija. Pojam „information retrieval”² je dvosmislen jer ono što je njime sadržajno obuhvaćeno odnosi se podjednako na *pretkompjutoriziranu* realnost informacije kao i na njezin *kompjutorizirani* opstanak. Informaciju je moguće pohraniti ne samo kompjutorom nego i na drugačiji način, ali kompjutor omogućuje jedno „viđenje informacije” kakvo nije moguće „prostom okom”, da se poslužimo analogijom s mikroskopom koji povećava prirodni domet oka.

Prerada, pohranjivanje, skupljanje, pronalazjenje, vrednovanje, korištenje, posredovanje, rasprostranjivanje informacija mogući su podjednako bez ikakva tehničkog oslonca, kao i pomoću raznim vrsta tehničkih pomagala, kao što su u prvom redu pismo u svojim različitim varijantama (misli se na različita stručna i druga simbolička pisma) zatim ploče, vrpce i slični uređaji. Nema sumnje da je kompjutor uređaj koji kvalitativno nadmašuje

2. Vjerojatno je pojam *information retrieval* prvi upotrijebio Calvin N. Moores 1950. godine. Usporedi R. Kuhlen (izdavač) *Datenbasen, Datenbanken, Netzwerke*, sv. 1 München Saur 1979, str. 15.

kapacitete svih dosadašnjih uređaja za *information retrieval*, osim, dakako, antropološka svojstva čovjeka kao prirodno danog središta svakog pa i informacijskog odnosa prema svijetu.

Rafael Capurro³ poduzima u svojoj knjizi *Hermeneutik der Fachinformation*⁴ hermeneutičku analizu informacije, odnosno uže stručne informacije. On se na temelju klasičnih hermeneutičkih načela izradenih od Martina Heideggera i H. G. Gadamera upušta u djelomično stručnu, djelomično filozofsku raspravu o odnosu tekstualne i kompjutorske datosti, odnosno informacije. *Ovakvim se metodičkim pristupom nastoji izraditi razumljiva kvalitativna razlika između klasičnog pisma i u njemu pohranjenih informacija i kompjutora kao posve drugačijeg spremišta informacija i znanja.* Središnji pojam hermeneutičkog pristupa bilo tekstu bilo informaciji ili realnosti samoj jest pojam *predrazumijevanja* (Vorverständnis). Ono prema čemu se čovjek odnosi neizbježno se pokazuje u svjetlu njegovog prethodnog iskustva, ili ljudsko iskustvo predstavlja horizont koji predodređuje razumijevanje ma koje datosti. Ovakvo transcendentno razumijevanje iskustva zavodi, kako je to Heidegger već pokazao, u poznati hermeneutički *circulus vitiosus*, prema kojem se ono dato objašnjava pomoću onog već prethodno poznatog i iskušenog i time promašuje njegova posebnost. Ovo promašivanje posebnog zbog oslonca na prethodno iskustvo i jest ono pogrešno u svakom kružnom teleološkom zaključivanju kako je hermeneutičko. Izlaz iz hermeneutičkog *circulusa vitiosus* tražen je na različite načine u okvirima filozofskog napuštanja *moderne* (novovjekovne metafizike subjektivnosti), dakle u radovima Heideggera i Bataillea do Derride i Foucaulta te naposljetku Habermasa. Bez razumijevanja ovih pokušaja *destrukcije* moderne kao metafizike subjektivnosti nije moguće razumjeti ni *novi objektivizam* koji izrasta iz suvremenih interpretacija informacije kao *kompjutorske datosti*. *Kompjutorska datost* kvalitativno se razlikuje od tekstualne datosti neke pjesme, priče, mita ili modernog znanstvenog znanja. U čemu se sastoji razlika, ako se radi eksplikacije te razlike oslonimo na ključni hermeneutički postupak analize neke datosti s pozicija predrazumijevanja kojim smo u spoznavanju uvijek neizbježno određeni?

U odnosu prema nekom zapisanom sustavu znanja uvijek smo određeni našom vlastitom *hermeneutičkom situacijom* iz koje uvijek na drugačiji način razumijemo jedan te isti zapis. Interpretacija zapisa naime, njegovo različito tumačenje ovisno je o našoj egzistencijalnoj situaciji koja je sa svoje strane još i intersubjektivno kondicionirana. O tome zašto uvijek drugačije možemo razumjeti jedan te isti zapis govoreno je mnogo. Ishod tih diskusija lapidarno je fiksiran hermeneutičkim stavom o egzistencijalnim predvjetima mogućnosti istovremenosti neistovremenog. Teza o istovremenosti neistovremenoga počiva na duboko samorazumljivoj tezi da je Aristotelova *Metafizika* definitivno fiksiran tekst koji se ne mijenja. Promjenljivo je samo naše egzistencijalno, hermeneutičko razumijevanje teksta, i to egzistencijalno stanje omogućuje oživljavanje davno prošlih zapisa davno prošlih egzistencija i njihov prekograbi dijalog.

Kompjutorski zapis ima, međutim, posve druge kvalitete *on sam nije definitivno fiksiran, već je promjenljiv*. Ma kakvi bili kriteriji pohranjivanja informacija u kompu-

3. Profesor dr filozofije Rafael Capurro rođen je 1945. u Argentini. Diplomirao je na sveučilištu u Düsseldorfu. Od godine 1979. je znanstveni suradnik Centra za stručne informacije, energiju, fiziku i matematiku u Karlsruheu, a od 1986. predaje na Visokoj stručnoj školi za bibliotekarstvo u Stuttgartu. Objavljeni radovi: *Information: Ein Beitrag zur etymologischen und ideengeschichtlichen Begründung des Informationsbegriffs* (1978), članci o filozofiji govora kao i o etičkim i epistemološkim pitanjima informacijske znanosti i prakse.
4. Rafael Capurro, *Hermeneutik der Fachinformation*, Verlag Karl Alber Freiburg, München 1986.

tor, oni u njemu nisu samo puko ponavljanje onoga što je u nj uneseno, već predstavljaju dispoziciju za dobivanje *viška* ili *manjka* od onoga što je pod kontrolom nekog kriterija uneseno u uređaj. Uređaj, naime, ima mogućnost *prerade podataka*, ali ne samo takve kakvu su posjedovale tradicionalne računске mašine, već sposobnost logičkih operacija koje generiraju zaključke koje nismo ni tražili ni očekivali. Ovakvo stanje stvari dozvoljava pretpostavku da se u odnosu prema kompjutorskoj realnosti nalazimo u specifičnoj hermeneutičkoj situaciji suočeni s fenomenom *umjetne inteligencije*. Ideja o umjetnoj inteligenciji nametnula se iz određenja pojma *information retrieval*. Ako se pod tim pojmom misli na postupak prerade, pohranjivanja, vrednovanja, upotrebe, saopćavanja informacija, tada smo suočeni s mašinskom objektivacijom ljudske sposobnosti logičkog mišljenja, tj. s objektivacijom barem jednog od njegovih elementarnih oblika. Sada je razumljivo zašto kompjutorsko pamćenje nije identično pamćenju slova. Sadržaj kompjutorske memorije nije mrtva realnost (mrtvi govor), već materijal koji uređaj samostalno prerađuje. Ovu kvalitetu promjenljivosti ima dakako i živa zbilja, prirodni i ljudski svijet u kojem obitavamo. Na temelju ove analogije žive i kompjutorske zbilje vršeni su pokušaji primjene klasičnih spoznajnoteoretskih modela u informacijskoj znanosti. Sposobnost *information retrievala* istraživana je pomoću teorije odraza, dijalektički, platonički, pomoću modela odašiljač–kanal–primalac, ali dakako bez uspjeha. Nemogućnost da se kompjutorska realnost objasni tim klasičnim modelima počiva na istim uvidima kojim su ti modeli odbačeni kao ključ razumijevanja žive realnosti svijeta života. Nijedna od ovih i sličnih spoznajnih teorija nije bila u stanju objasniti porijeklo novog niti je znala, a to je još važnije od samog porijekla, s novim adekvatno postupati, tj. tako da ga se ne prekrije starim i stoga ne prepozna u njegovoj osebujnoj različitosti od već poznatoga. Primjenu tradicionalnih spoznajnih modela na kompjutorsku realnost pogađa načelno ona ista kritika koja je ta spoznajnoteoretske modele odbacila kao novovjekovnu metafiziku subjektivnosti, tj. kao onaj vid mišljenja koji svako znanje objašnjava pomoću nekog prethodnog znanja koje se zato jer prethodi onom što znamo uzdiže na rang temelja svakog znanja.

Dakako, u informacijskoj se znanosti najčešće operira modelom pošiljalac–kanal–primalac. U svom pragmatički suženom značenju ovaj je model prikazan u radovima Klause Krippendorffa, prema kojim je *informacija poruka koja primaocu omogućuje izvršenje neke radnje*. Pri tako suženom određenju informacije posve je odstranjena specifična funkcija kanala. Kanal je samo provodnik kroz koji se informacija kreće i, što je odlučujuće, *pritom ne mijenja*. Geneza ovako radikalno suženog pojma informacije i jednako radikalno sužene funkcije kanala kao čistog prenosioca poruke u kojem se ništa ne mijenja nije zanemariva. Ishodište modela nalazimo u jednostavnoj ljudskoj situaciji koju opisuje već Aristotel u svojoj *Retorici* (1420 a 8): „Rekoh, čuli ste, sad znate činjenice, sudite.”⁵ U jednostavnoj ljudskoj situaciji u razgovoru govornik i slušalac neprekidno mijenjaju uloge. Razgovor teče zbog toga što riječi nisu jednoznačni kodovi. Ni govornik ni slušalac nisu unaprijed načistu s konačnim smislom znakova kojima korespondiraju. Razgovor teče u konkretnoj hermeneutičkoj situaciji u kojoj znakovi dobivaju situacijska značenja. Čita se, odnosno govori dokučujući smisao onoga što „stoji između redaka”. Kibernetisku redukciju hermeneutičke situacije razgovora na linearni kibernetički model uzajamne razmjene jednoznačnih *kodova* kojim se apstrahira upravo od višeznačnosti životne situacije izvršili su C. E. Shannon i W. Weaver u spisu *The Mathematical Theory of Communication*. Ovaj utjecajni spis pokrenuo je čitav pokret deforma-

5. Citirano prema R. Capurro, nav. dj., str. 83.

cija izvornih ljudskih situacija u kibernetičke sustave koji naposljetku služe za, kako to izvrsno primjećuje Steve H. Heims, „the inhuman use of human beings”.⁶ Time se u osnovi lako dokazuje kako model pošiljalac-kanal-primalac nije primjenjiv za objašnjavanje složene strukture zbiljske ljudske komunikacije. Ako su komitenti komunikacije reducirani na primanje i davanje jednoznačnih kodova, tada i komunikacijski kanal od konkretne hermeneutičke situacije koja posreduje razumijevanje sugovornika postaje metalna žica (od tuda potječe i sintagma ožičano društvo). Historijska svijest sugovornika, njihovo obrazovanje i poseban odnos prema svijetu koji suodređuje međusobno razumijevanje odstranjeni su kako bi na njihovo mjesto stupio provodnik nedvosmislenih kodova. Nije potrebno daljnje dokazivanje kako naznačeni model, kao ni drugi spoznajnoteoretski model, ne objašnjava odnos čovjeka prema informacijskoj realnosti koju generira kompjutor kao *information retrieval*.

Primjenom hermeneutičkog metodičkog stava prema kompjutorskoj realnosti želi se parirati posvemašnjoj reifikaciji komunikacije. Ostaje kao neotpisiva životna situacija činjenica da se čovjek prema svemu što jest, pa i prema vlastitoj objektiviranoj racionalnosti, odnosi na specifičan način, tj. iz vlastite egzistencijalne situacije koja je određena samorazumijevanjem i predrazumijevanjem. Ovo načelo vrijedi i u odnosu prema kompjutorskoj zbiljnosti. Pritom je važno da se utvrdi specifična karakteristika te zbilje. Podaci koji su uneseni u kompjutor predstavljaju radikalnu metodičku redukciju one životne, hermeneutičke situacije u kojoj se laik ili stručnjak uvijek već nalaze. Karakter te redukcije može od struke do struke biti drugačiji, ali svim takvim redukcijama zajedničko je to što one korisnika informacije rastavljaju od izvora same informacije, dakle, od fenomena ili od hermeneutičke situacije koja je poslužila kao izvor informacije. Istraživač koji se služi kompjutorom posjeduje s jedne strane, kao i svaki drugi čovjek, neposredno iskustvo svijeta, kao i neposredno iskustvo odnosa prema drugom čovjeku, s druge strane on je suočen s kompjutorskom realnošću u kojoj je svijet života fiksiran na razini postojećeg znanja, ali se, za razliku od tradicionalne pisane poruke, to znanje nalazi na udaru jedne mehanizirane dinamike koja ga transmutira u najrazličitijim kombinacijama. Ova sposobnost mehaničke, odnosno elektroničke (mikroelektroničke) prerade gotovog znanja njegovo kombiniranje statističko valoriziranje dovodi do toga da istraživač u toj kompjutorskoj realnosti nalazi više znanja od onoga koje je u uređaj uneseno. Taj tako dobiveni višak znanja kao rezultat beskrajne mogućnosti „igre” s poznatim stoji u posvemašnjem raskoraku s prirodnim iskustvom, jer uopće ne potječe iz ljudskog iskustva. U tom smislu je kompjutorska zbilja na jedan doduše racionalno reducirani način ipak analogna genuinoj životnosvjetovnoj situaciji. U svijetu života suočeni smo s fenomenom *nastanka novog*. Nastanku novog veoma je teško ući u trag i u svijetu života. Novo nema fiksne preduvjete mogućnosti nastanka, inače bi ga se moglo svjesno proizvoditi. Preduvjeti mogućnosti proizvodnje viška znanja su u kompjutoru međutim poznati. To su naprosto elektronička svojstva računala, ali ta usadena i podrobno poznata svojstva u operaciji s podacima koji su u njih uneseni proizvode takve kombinacije znanja koje nikada živ čovjek ne bi generirao u svojoj egzistencijalnoj hermeneutičkoj situaciji naprosto stoga što konkretna životna situacija funkcionira na temelju nereducirane punine svih životnih aspekata. Time smo suočeni sa specifičnom situacijom proizvodnje novog znanja pod fiksnim mikroelektroničkim preduvjetima koji, mada su poznati, ne sprečavaju beskrajnu proizvodnju novog znanja. *Riječju, s kompjutorom novovjekovna metafizika*

6. Steve H. Heims, John von Neumann and Norbert Wiener, *From Mathematics to the Technologies of Life and Death*, str. 303.

subjektivnosti kako je klasično formulirana u Kanta prispjeha u svoju tehničku realizaciju. Preduvjeti mogućnosti spoznaje ne ograničavaju beskrajni napredak spoznavanja. Ono ograničavajuće su sami ti preduvjeti koji svaku novu spoznaju omogućuju pod baš tim određenim preduvjetima.

Kritika metafizike subjektivnosti koju je inicirao Husserl, a radikalno proveli Heidegger, Wittgenstein i cijela škola njima inspiriranih hermeneutičara i filozofa govora, imala je pred sobom kao materijal kritičkog čitanja povijest metafizike od Platona do Nietzschea. Suvremeni kritičar metafizike ima pred sobom tehničku napravu kao objektivaciju metafizičkog uma. Kritika metafizike tako se pretvara u kritiku tehnike u funkciji preduvjeta mogućnosti pristupa izvornom fenomenu mišljenja znanstvenoistraživačke prakse, a tendencijski svijetu života u cjelini (informacijsko društvo).

Ako ostavimo na trenutak po strani filozofske probleme vezane uz teoriju novog objektivizma i koncentriramo se na problem funkcioniranja novih tehnologija u obrazovanju, posebno u visokom, tada moramo na trenutak osvijestiti teškoće koje nastaju kad je u pitanju pristup kompjutorski pohranjenom znanju. Za razliku od znanja koje je pohranjeno u klasičnim bibliotekama, u kompjutoru pohranjeno znanje nije statično. Kompjutor, kao što je već istaknuto, nije puka racionalizacija biblioteke, već nešto posve drugo. Pristup u kompjutoru pohranjenom znanju zahtijeva posebna znanja i, kako danas stvari stoje, pristup tom znanju predstavlja vještinu koju ne samo da je potrebno usvojiti, kao primjerice princip klasifikacije struka u biblioteci, već – još više od toga – ta vještina ima karakter istraživačkog zahvata. Iz kompjutora može onaj koji ga umije koristiti izvući više znanja nego što je u njega uneseno. Zbog te okolnosti ima ophođenje s kompjutoriziranim znanjem karakter istraživačkog postupka. U ovoj mjeri u kojoj moderne znanosti u međusobnoj interdisciplinarnoj suradnji stoje pred zadatkom da rješavaju složene društvene probleme, poput energije, okoline, privrede, sigurnosti, zdravstva, prometa, prava, stanovanja, životnog blagostanja... itd., predstavlja klasična klasifikacija struka u bibliotечноj praksi preuske granice za plodotvorno međusobno prožimanje struka. Ne postoji, naime, nikakva definitivna klasifikacija znanja, budući da je ono u permanentnom nastajanju. U takvoj permanentnoj otvorenosti fonda znanja predstavljala je živa osoba istraživača, ili grupe istraživača, dosada jedinu instanciju koja povezuje različita znanja u novi znanstveni uvid. Tu specifičnu sposobnost povezivanja različitih znanja u novi uvid ima danas i kompjutor ukoliko su u njemu implantirana svojstva *information retrievala*. Da bi, međutim, kompjutor korisniku pružao nova znanja, mora korisnik znati pomoću njega istraživati, što u datom slučaju znači da mora znati slobodno komunicirati s kompjutorom, budući da i u znanosti jedino u komunikaciji dolazi do generacije novog znanja. Ma kakav bio *input* znanja u kompjutor, ma koji stručni govor se pritom primijenio pri izradi baze podataka, *output* može biti posve drugačiji, i to stoga što korisnik može sa sobom donijeti drugačije predrasumičevanje podataka iz jednog drugog govornog horizonta, i tako u samoj uporabi kompjutora dolazi do prelijevanja horizonta i time do novih uvida. Ima li se sve to u vidu, tada se lako možemo složiti s Capurrom da je izgradnja banke podataka podjednako stvaralačka vještina, *ars*, kao što je i pronalazanje podataka u takvoj banci *ars quaerendi*.⁷ Riječju, ako je tradicionalni posao filozofije bila analiza biti, strukture i djelatnosti uma, tada je u suvremenoj situaciji kad taj um tehnički funkcionira oponašajući kauzalnu, teleološku i analitičku djelatnost ima zadatak filozofije da tematizira izvorni odnos čovjeka kao egzistencije prema njegovoj životnoj i svjetovnoj sredini (*Lebenswelt*), jer u toj se sredini izvorno konstituira smisao tehničkog

7. R. Capurro, nav. dj., str. 165.

uma. Smisao objektivne umjetne inteligencije zasnovan je u svijetu života. Taj smisao tehničke naprave ne mogu same generirati, niti ga mogu transcendirati. S druge strane, taj je tehnički um legitimni odgovor na onu hermeneutičku situaciju u kojoj se suvremeni čovjek neprestano nalazi. Taj tehnički um pripada intersubjektivnoj strukturi predrazumijevanja svijeta u cjelini, i u tom smislu nije izdvojen iz svijeta života, nego predstavlja jedan od njegovih konstitutivnih horizonata. Zadatak je filozofije da svijet života ne promišlja više u transcendentalno-ontološkoj diferenciji spram znanstveno-tehničkog uma, već kao *jedinstveni životni sindrom* (skup svih simptoma). Jedinstveni životni sindrom je sintagma koju Habermas upotrebljava kao nadomjestak za Husserlov pojam *svijeta života*, Heideggerov pojam *usvjetobitka* i Gadamerov pojam *hermeneutičke situacije* (*Lebenswelt, In-der-Welt-sein*). Sa stajališta jedinstvenog životnog sindroma dobiva kompjutorska realnost svoje posebno i legitimno mjesto unutar strukture cjelovitog predrazumijevanja svijeta. U onoj mjeri u kojoj ta realnost postaje konstitutivno nadmoćna drugim horizontima usvjetobitka (nagonskom, voljnom, praktičnom, emocionalnom, umjetničkom i slično) postaje njezin status ne samo bolje vidljiv već i ranjiv. Nadmoćnost kompjutorske informacijske realnosti naspram drugih horizonata odnosa čovjeka prema svijetu života je u tome što se informacijsko-kompjutorska zbilja očituje kao kauzalna, teleološka i analitička imitacija metafizički ukorijenjene i u tom smislu samorazumljive i plauzibilne odlike mišljenja. Time je Kantovo mislim (*Ich denke*), koje prati sve akte naše svijesti, dakle sve odnose u kojima se kao umna bića nalazimo, suočeno sa samim sobom i time odsječeno od onih horizonata svijeta života i mišljenja koji nisu kauzalne, teološke ili analitičke tvorbe mišljenja samog. S druge strane, kompjutorska realnost, ili u kompjutoru pohranjeno znanje (informacije) generira nova znanja prema pravilima formalnološkog kauzalnog, teleološkog i analitičkog načina mišljenja, a taj način mišljenja duboko prožima sve ljudske odnose prema svijetu. Čovjek, naime, i u odnosu prema drugom čovjeku i u odnosu prema svojoj prirodnoj životnoj okolini postupa kauzalno (svrhovito) ili analitički. Da bi, dakle, informacijska realnost uopće bila uočena kao različita od cjeline drugih životnih realizacija i realnosti, mora dozrijeti svijest o tome da kauzalno, analitičko i teološko djelovanje nisu jedini oblici djelovanja uma, da um djeluje i drugačije, a ne samo na temelju uzroka, svrha ili logičkih analiza gotovih datosti. Time je tek otvorena mogućnost kritičkog distanciranja od tradicionalne strukture uma, a preko toga i otvoren prostor za plodotvorno kritičko rasuđivanje o kompjutorskoj realnosti ili umjetnoj inteligenciji.

Razlika između tradicionalnog (teleološkog, kauzalnog, logičkoanalitičkog) uma i cjelovitog uma mjeri se danas metodički novim posttradicionalističkim pojmom *novoga*.

Najutjecajnije teorije o nastanku novog oslanjaju se ili na slučaj ili na intersubjektivitet. U tom smislu postoje teorije kontingencije i teorije intersubjektivnosti. Radikalni predstavnik teorije kontingencije je Paul Feyerabend, koji zastupa u osnovi anarhističku teoriju spoznaje i anarhističku teoriju nastanka novog. Njemu se suprotstavljaju teoretičari koji novo ne žele ispustiti iz svake kontrole metodičkog uma. Među njima u osnovi možemo razlikovati predstavnike Weberovih nastavljača među pozitivistima, fenomenolozima, teoretičarima sistema i strukturalistima te onda jaku struju koja zastupa intersubjektivističku teoriju nastanka novog. Nju zastupaju naročito T. S. Kuhn i Habermas svojom teorijom komunikativnog djelovanja. Dakako, pri razmatranju različitih teorija o nastanku novog treba razlikovati one koje tematiziraju znanstvenu proizvodnju novog i one koji imaju u vidu izvanznanstveno nastajanje novog. U osnovi su, međutim, teorije kontingencije i teorije intersubjektivnosti komplementarne, jer na različite načine pokušavaju, stabilizirati postmetafizičku hermeneutičku situaciju u kojoj

novo nije metodička emanacija prethodno danog. U postmetafizičkom smislu svaka je datost shvaćena kao formalna prepreka dohvaćanja novog, ili, blaže formulirano, svako je predrzumijevanje ili datost folija na kojoj se ocrtava novo samo kao indikator koji tek treba identificirati. U tom smislu T. Kuhn dovoljno jasno zaključuje: „Izgleda da svakom otkriću kumuje dvoje: da smo svjesni da smo nešto otkrili i da znamo što smo otkrili⁸.” Na pitanje što smo otkrili moguće je odgovoriti samo unutar zajednice istraživača, dakle intersubjektivno, te se stoga velika ili bitna znanstvena otkrića *ne mogu datirati*. Ne zna se, primjerice, datum otkrića kisika jer je geneza tog otkrića – kako je precizno rekonstruirana – takva da se može reći da kisik nije otkriven prije 1774. godine, nego se može smatrati da je otkriven 1777, ili kratko nakon toga. Inkubacijski proces nekog otkrića je smješten u okviru neke znanstvene zajednice koja živo komunicira u nekom razdoblju. Kuhn zaključuje: „Unutar tih vremenskih granica svaki pokušaj datiranja nekog otkrića ili pripisivanje otkrića nekoj određenoj osobi samovoljni su. To stoga što je otkriće neke nove pojave nužno kompleksni proces u kojem treba spoznati *da* nešto jest, kao i *to što jest*⁹.

Ovakva struktura identifikacije novog, koje je određeno koordinatama *da* i *što*, očigledno prelazi okvire znanstvenog odnosa prema svijetu i pogađa općenito strukturu ljudskog obitavanja u svijetu. Kuhново određenje geneze novog time pogađa hermeneutičku situaciju čovjeka i prelazi okvire strogo omeđene teorije znanosti. Otuda Feyerabend nije bilo teško dovesti u vezu *znanost i umjetnost*.¹⁰

U svijetlu naznačenih teorija nastanka novog znanja pada i drugačije svijetlo na *novi objektivizam* ili na kompjutorsku realnost. Informacijsko-kompjutorska imitacija uma u smislu *information retrieval* pripada svijetu života modernog čovjeka. Tu realnost nije moguće odbaciti sa stajališta rigidnog insistiranja na razlici svijeta života i znanosti, odnosno na razlici živog i umjetnog uma. Naprotiv, umjetni um predstavlja proširenje živog uma na koji se ovaj može osloniti kao na protezu koja mu može pomoći u procesu proizvodnje novog znanja, naime, pri utvrđivanju činjenice da se nešto novo zbiva, kao i pri odgovoru na pitanje što to novo jest. Pa ipak, stvar je utoliko kompliciranija što kompjutorizirano znanje s obzirom na koordinatni sistem *da* i *što* nije strogo fiksirano. Osoba koja se služi kompjutorom ne dobiva od njega samog informacije na koje se može osloniti. Naime, i te informacije treba identificirati, a zatim utvrditi što su. Kompjutor nije tako samo produžena ruka našeg istraživačkog uma, već oblik uma samog, i u tom smislu sugovornik istraživačke prakse, a ne samo njezin instrument. Neinstrumentalni aspekti kompjutorskog disponiranja znanjem predstavljaju realnost s kojom se moramo suočiti kako ne bismo pali u iluziju da se proizvodnja novog moguća bez žive interakcije istraživača u komunikativnoj zajednici. Višak znanja koje generira kompjutor može se kao višak identificirati isključivo u zajednici istraživača. Primjena visokih informacijskih tehnologija u obrazovnom i istraživačkom procesu mora voditi računa o ovoj činjenici, jer ako se individuum u svom obrazovanju osloni na banke podataka kao na jedinog sugovornika, tada mu prijeti opasnost da svoj živi um podvrgne kontroli umjetne inteligencije i tako izgubi kontakt s onim izvorima novog znanja koji su dostupni isključivo u egzistencijalnoj zajednici istraživača.

Treba napomenuti da se iz odnosa istraživača ili unutar školskog sistema učenika i kompjutora generira novo znanje iz arsenala već proizvedenog znanja. Riječju, kom-

8. Thomas S. Kuhn, *Die Entstehung des Neuen*, Surkamp, sv. 236, 1978, str. 243.

9. Kuhn. nav. dj., str. 244. U slučaju otkrića kisika riječ je o dva istraživača koji na njega polažu pravo o Josephu Priestleyju i Antoineu Lavoisieru.

10. Usporedi Feyerabendov spis *Wissenschaft als Kunst*, Surkamp SV, sv. 231, 1984.

putatori predstavljaju objektivacije uma koje služe eksploataciji postojećeg svjetskog znanja ili njegovoj svestranoj valorizaciji. Drukčije rečeno, postojeće znanje predstavlja „sirovinu“ iz koje kompjutor sredstvima kauzalnog, logičkog i teleološkog postupka proizvodi ona nova znanja koja je živi um u svojoj egzistencijalno–hermeneutičkoj situaciji previdio. Dakako da ta predviđena znanja imaju za istraživački um podjednako kao i za um koji uči karakter novog. Ali ostaje nezanemariva činjenica da treba razlikovati ono znanje koje nastaje tehničkom revalorizacijom i preradom već postojećeg znanja od onog znanja koje nastaje u neposrednom kontaktu žive egzistencije s fenomenima prirode i žive ljudske zajednice.

Postojeći eksplozivni karakter napretka u znanosti i tehnici treba zahvaliti kompjutorskoj preradi postojećeg svjetskog znanja. Ali se opstanak čovjeka ne može zasnivati na računskim preradama ranijeg životnog iskustava. Granice znanja koje nam mikroelektronski uređaji posreduju dane su kauzalnim, teleološkim i logičkoanalitičkim preduvjetima funkcioniranja umjetne inteligencije. Te granice metafizičkog uma su filozofski već uočene i kritički ugrožene. Da li, pitamo se, svjetskom ljudstvu predstoji da krizu metafizičkog uma proživi kao krizu egzistentnog uma, ili postoje putovi da se tehnički um marginalizira u sredstvo koje je moguće kontrolirati unutar životne zajednice ljudi koji se slobodno odnose prema svojoj izvornoj i u tom smislu slobodnoj okolini: prirodi i drugom čovjeku?

Davor Rodin

HERMENEUTICS OF PROFESSIONAL INFORMATION

Summary

Although the employment of new technologies in higher education has become an obvious reality, yet the application of such technologies is not a simple technical question. On the contrary, only after having explained the essence of modern research-sciences as well as the essence of technology, it becomes understandable why the introduction of new technologies in the educational practice is a question of such exceptional rank which affects the way of the man's existence in the modern scientific–technical world.

In our exposition of the hermeneutic access to the professional information we start from the following presumptions:

1 There is an essential difference between the knowledge which has been stored in books and other written documents, and the knowledge stored in microelectronic computer equipments. That difference should be precisely defined.

2 Let us try and show the essential determinants of the notion Information Retrieval as a rudimental form of the artificial intelligence. Out of the notion artificial intelligence we try to explain the contemporary objectivism as a determined theme in modern philosophy.

3 On base of a determined difference between the actual and the classical storing of knowledge and on base of the described definition of the essence of the Information Retrieval, we try to demonstrate the way in which modern technologies represent a specific barrier to the access to the base–phenomena of a person and his natural surrounding live reality.

4 On base of preliminary analyses we try to call the attention of all to the dangers of the non–critical application of high technologies in the educational and research praxis in the same way as we try to shatter non–founded illusions on the omnipotent potential of the equipments which imitate human thinking and human conduct.